

BIẾN ĐỔI LỄ HỘI TRUYỀN THỐNG Ở NINH BÌNH TRONG BỐI CẢNH PHÁT TRIỂN DU LỊCH HIỆN NAY

ĐỖ THỊ HỒNG THU*

Tóm tắt: Bài viết phân tích sự biến đổi của lễ hội truyền thống ở Ninh Bình trong bối cảnh phát triển du lịch thông qua việc vận dụng lý thuyết biến đổi văn hóa và lý thuyết các bên liên quan. Từ đó tác giả đề xuất các giải pháp nhằm cân bằng giữa bảo tồn truyền thống và khai thác du lịch bền vững, nhằm duy trì tính thiêng, đồng thời tăng cường giáo dục du lịch có trách nhiệm, góp phần bảo tồn và phát huy di sản văn hóa trong hội nhập quốc tế.

Từ khóa: lễ hội truyền thống, du lịch, Ninh Bình, biến đổi văn hóa, các bên liên quan.

Abstract: The article analyzes the transformation of traditional festivals in Ninh Binh within the context of tourism development by applying the theory of cultural change and the stakeholder theory. From this, the author proposes solutions to balance the preservation of tradition and sustainable tourism exploitation, aiming to maintain the sacredness, while simultaneously strengthening responsible tourism education, contributing to the preservation and promotion of cultural heritage in international integration.

Keywords: traditional festival, tourism, Ninh Binh, cultural change, stakeholders.

1. Mở đầu

Lễ hội truyền thống là một bộ phận quan trọng của di sản văn hóa phi vật thể, phản ánh đời sống tinh thần, tín ngưỡng và bản sắc của cộng đồng. Trong tiến trình lịch sử, lễ hội truyền thống luôn là sợi dây liên kết các thành viên trong cộng đồng, thể hiện đạo lý “uống nước nhớ nguồn” của người dân Việt Nam. Những năm gần đây lễ hội truyền thống trở thành một sản phẩm văn hóa đặc biệt của ngành Du lịch.

Ninh Bình là vùng đất cổ, có địa hình đa dạng, lại nằm ở vị trí giao thoa giữa nhiều vùng văn hóa nên sở hữu một khối lượng di sản văn hóa phong phú và đa dạng. Trong số các di sản văn hóa đó, lễ hội truyền thống là một trong những di sản văn hóa phi vật thể được tổ chức hằng năm thể hiện đạo lý “uống nước nhớ nguồn” và đáp ứng đời sống văn hóa tinh thần của người dân. Thông qua lễ hội nhiều yếu tố văn hóa được bảo lưu trao truyền từ đời này sang đời khác. Tuy nhiên sự phát triển của du lịch đã và đang có những tác động sâu sắc đến lễ hội truyền thống ở Ninh Bình. Đặc biệt để phát triển du lịch, Ninh Bình đang tập trung đẩy mạnh khai thác các chương trình du lịch lễ hội tiêu biểu như: lễ hội chùa Bái Đính, lễ

hội Hoa Lư, lễ hội đền Thái Vi, lễ hội Tràng An, lễ hội đền Đức Thánh Nguyễn... Tỉnh cũng chú trọng quảng bá các lễ hội truyền thống thông qua các sự kiện kỷ niệm đặc biệt góp phần thu hút khách du lịch như kỷ niệm 1055 năm Nhà nước Đại Cồ Việt (968 - 2023)... Đây được coi là những điểm nhấn quan trọng trong phát triển du lịch tỉnh Ninh Bình, thu hút lượng khách lớn, góp phần phát triển kinh tế địa phương, tạo sinh kế cho người dân, khẳng định du lịch Ninh Bình trên bản đồ du lịch Việt Nam.

Du lịch đã và đang trở thành một “cú hích” mạnh mẽ, mang lại nguồn lợi kinh tế to lớn, góp phần thay đổi diện mạo kinh tế - xã hội của Ninh Bình. Tuy nhiên, sự phát triển nhanh chóng của hoạt động du lịch cũng đặt ra cho các lễ hội truyền thống ở Ninh Bình một số thách thức làm thế nào để khai thác tiềm năng du lịch từ lễ hội truyền thống mà vẫn bảo tồn được bản sắc văn hóa? Hay làm sao vừa phát triển du lịch một cách bền vững, vừa đảm bảo hài hòa giữa lợi ích kinh tế và trách nhiệm bảo tồn di sản văn hóa dân tộc? Đây đều là những câu hỏi mang tính cấp thiết không chỉ đối với các nhà quản lý, các nhà khoa học mà còn đối với cả cộng đồng địa phương ở Ninh Bình.

Biến đổi lễ hội truyền thống ở Ninh Bình trong bối cảnh phát triển du lịch hiện nay

Khung lý thuyết nghiên cứu

Lý thuyết biến đổi văn hóa

Trong nghiên cứu nhân học văn hóa người ta thường nhắc đến thuyết tiến hóa luận đơn tuyến về văn hóa (*Cultural Evolutionism*) của Edward Taylor và Lewis Morgan đưa ra vào cuối TK XIX. Và thuyết tiến hóa đa tuyến văn hóa của Steward đưa ra vào những năm đầu TK XX. Khi nghiên cứu biến đổi văn hóa, áp dụng cả hai cách tiếp cận đơn tuyến và đa tuyến nhằm xem xét sự biến đổi văn hóa theo cả chiều lịch đại và đồng đại. Vận dụng lý thuyết này trong nghiên cứu để chỉ ra sự biến đổi của lễ hội truyền thống ở Ninh Bình là kết quả của quá trình thích nghi với môi trường du lịch: điều chỉnh chức năng, quy mô, nội dung của lễ hội phù hợp với yêu cầu phát triển kinh tế, theo nguyên tắc thích nghi sinh thái văn hóa.

Thuyết khuếch tán văn hóa (*cultural diffusionism*) do Elliot Smith và Perry đưa ra vào giữa TK XIX quan tâm đến sự vay mượn lẫn nhau giữa những nền văn hóa. Thuyết này chỉ ra sự khác biệt văn hóa là kết quả của một quá trình tương tác, học hỏi, vay mượn của các nền văn hóa khác nhau. Vì vậy, khi nghiên cứu biến đổi văn hóa trong bối cảnh quốc gia, khu vực và toàn cầu hóa thì phải nhìn nhận trong sự tương tác, trao đổi mang tính kết nối. Sự khuếch tán văn hóa trong lễ hội truyền thống ở Ninh Bình chính là sự quảng bá lễ hội ra bên ngoài địa phương và sự du nhập các yếu tố giải trí hiện đại, nghệ thuật đương đại vào cấu trúc lễ hội. Điều này cho thấy sự chấp nhận các yếu tố mới phụ thuộc vào tính tương thích và lợi ích vượt trội của nó so với các thực hành truyền thống.

Xuất hiện vào giữa những năm 1950 và phát triển mạnh mẽ vào những năm 1960 ở Mỹ là thuyết sinh thái văn hóa (*cultural ecology*) của Julian Steward. Ông cho rằng môi trường tự nhiên và văn hóa có mối quan hệ gắn bó với nhau, trong đó môi trường tự nhiên là cơ sở cho việc hình thành mô hình văn hóa khác nhau. Vì vậy biến đổi văn hóa không phải là sản phẩm của lịch sử, cũng không phải là sản phẩm của sự tiếp xúc và vay mượn giữa các nền văn hóa mà là kết quả của quá trình thích ứng của các nền văn hóa với môi trường sinh thái địa phương.

Như vậy, lý thuyết biến đổi văn hóa với các trường phái tiến hóa văn hóa, khuếch tán văn hóa, sinh thái văn hóa là công cụ lý giải sự dịch chuyển biến đổi của lễ hội truyền thống ở Ninh Bình.

Lý thuyết các bên liên quan

Thuật ngữ “các bên liên quan” lần đầu tiên được

Viện nghiên cứu Stanford giới thiệu vào năm 1963 còn lý thuyết các bên liên quan được R. Edward Freeman đưa ra vào năm 1984, khởi thảo từ nghiên cứu về quản trị tổ chức và đạo đức kinh doanh “Quản trị chiến lược: Cách tiếp cận từ các bên liên quan” (*Strategic Management: A Stakeholder Approach*). Lý thuyết này vốn áp dụng trong quản trị kinh doanh, nhưng sau đó được mở rộng để phân tích các dự án phát triển, trong đó có phát triển du lịch gắn với di sản. Các bên liên quan trong lễ hội truyền thống là các nhóm hoặc cá nhân có ảnh hưởng hoặc bị ảnh hưởng bởi hành động và kết quả của việc tổ chức lễ hội truyền thống trong bối cảnh du lịch: Nhà nước/ chính quyền/ cơ quan quản lý (đóng vai trò điều tiết, ban hành chính sách), cộng đồng địa phương (chủ thể sáng tạo, thực hành và thụ hưởng văn hóa) và doanh nghiệp du lịch/ thương mại (cung cấp dịch vụ, khai thác lợi ích kinh tế). Vận dụng lý thuyết này trong nghiên cứu phân tích quyền lực, lợi ích và sự tham gia của từng bên nhằm hiểu cơ chế biến đổi lễ hội truyền thống ở Ninh Bình.

Sự biến đổi lễ hội truyền thống ở Ninh Bình trong bối cảnh phát triển du lịch dưới góc nhìn biến đổi văn hóa và các bên liên quan

Bối cảnh phát triển của du lịch hiện nay đã tác động mạnh đến sự phát triển kinh tế, xã hội của các quốc gia, địa phương và Ninh Bình không nằm ngoài dòng chảy đó. Sự phát triển du lịch tại Ninh Bình, đặc biệt tập trung khai thác chuỗi di sản thế giới Tràng An đã định vị lễ hội truyền thống không chỉ là một sinh hoạt văn hóa mà còn là sản phẩm du lịch chiến lược. Vì vậy lễ hội truyền thống có sự biến đổi qua các phương diện:

Cách thức tổ chức lễ hội truyền thống

Sự phát triển mạnh mẽ của du lịch Ninh Bình trong thời gian qua đã thúc đẩy nâng tầm các lễ hội truyền thống và biến chúng thành sản phẩm văn hóa du lịch. Hiện nay, lễ hội truyền thống ở Ninh Bình là một ví dụ điển hình về sự biến đổi văn hóa về mặt cấu trúc và chức năng của một hiện tượng văn hóa.

Lễ hội truyền thống gồm phần lễ thực hành các nghi thức truyền thống và phần hội tổ chức các trò diễn trò chơi. Để phục vụ du lịch, phần hội có xu hướng được tổ chức đa dạng hóa nhiều trò chơi, hoạt động nghệ thuật mang tính trình diễn, giải trí cao như biểu diễn văn nghệ và quảng bá ẩm thực đặc sản vùng miền... Trong khi đó, phần lễ có xu hướng rút gọn thậm chí sân khấu hóa để khách du lịch dễ tiếp cận hơn. Các nghi thức linh thiêng vốn chỉ dành cho cộng đồng thì nay được tổ chức công khai, trình diễn

để du khách dễ theo dõi, dẫn đến việc giảm đi tính thiêng và tính tự nguyện của cộng đồng. Điều này làm biến đổi ý nghĩa gốc của nghi lễ; lòng thành kính, tính thiêng của lễ hội theo đó cũng bị giảm sút. Ví như lễ hội Hoa Lư (lễ hội Trường Yên) trong bối cảnh phát triển du lịch ở Ninh Bình có sự biến đổi rõ rệt theo hướng quốc gia hóa, sân khấu hóa và thương mại hóa quy mô lớn. Trước đây, lễ hội này được xem là quốc lễ tưởng nhớ Vua Đinh Tiên Hoàng và Vua Lê Đại Hành, sau đó được đưa vào danh mục Di sản văn hóa phi vật thể quốc gia nên ngày nay lễ hội được nâng tầm quy mô và bổ sung chức năng quảng bá thương hiệu du lịch Ninh Bình gắn với Cố đô Hoa Lư và Quần thể danh thắng Tràng An ra phạm vi toàn quốc và quốc tế. Các nghi thức rước nước, tế lễ cổ truyền vẫn do người dân địa phương đảm nhiệm theo quy định truyền thống nhưng phần hội được đầu tư lớn với các chương trình nghệ thuật đương đại chuyên nghiệp có sự tham gia của các nghệ sĩ nổi tiếng nhằm khuếch tán yếu tố giải trí hiện đại. Bên cạnh đó, là việc tổ chức các hoạt động mang mục đích thương mại như triển lãm các gian hàng thương mại dịch vụ nhằm giới thiệu các sản phẩm OCOP, sản phẩm thủ công mỹ nghệ truyền thống phục vụ phát triển kinh tế có nguy cơ làm lu mờ yếu tố tâm linh truyền thống của lễ hội. Tỉnh ủy, UBND, HĐND tỉnh cũng đã rất quan tâm đến việc phục dựng các nghi thức truyền thống (tế Cừu khức trong lễ hội Hoa Lư) và chuẩn hóa kịch bản lễ hội nhằm xây dựng một lễ hội xứng tầm quy mô và giá trị. Tuy nhiên, cấu trúc lễ hội truyền thống vẫn không thể tránh khỏi sự biến đổi với xu hướng phục vụ hiệu quả hoạt động phát triển du lịch.

Lễ hội truyền thống ở Ninh Bình ban đầu chức năng chính là thực hành tín ngưỡng, tưởng nhớ vua và các vị thần, gắn kết cộng đồng địa phương nhưng khi du lịch phát triển, lễ hội được bổ sung thêm chức năng kinh tế tức là tổ chức lễ hội truyền thống nhằm thu hút khách du lịch, tăng doanh thu du lịch và quảng bá thương hiệu địa phương. Vì vậy, quy mô tổ chức lễ hội mở rộng hơn, thậm chí hình thành kế hoạch tổ chức lễ hội, kịch bản lễ hội (lễ hội Hoa Lư) và du nhập thêm các yếu tố văn hóa giải trí phi truyền thống để tăng tính hấp dẫn du khách như chương trình biểu diễn nghệ thuật quần chúng; tổ chức các hoạt động mang tính đại chúng như lễ cầu quốc thái dân an thả đèn hoa đăng, thi viết chữ thư pháp, thi mâm ngũ quả tiến vua... Vì vậy, lễ hội truyền thống được nhìn nhận và tổ chức như một sự kiện du lịch nhằm đạt mục đích kép: vừa tưởng nhớ

và tri ân các vị thần linh, anh hùng dân tộc, vừa thu hút khách du lịch, kéo dài thời gian lưu trú, gia tăng nguồn thu kinh tế. Đặc biệt các lễ hội truyền thống đều được tổ chức gắn kết chặt chẽ với việc khai thác di sản văn hóa và thiên nhiên thế giới Tràng An để tạo thành một chuỗi sản phẩm du lịch lễ hội hoàn chỉnh kéo dài trong tháng 3 âm lịch như: lễ hội Hoa Lư tổ chức từ ngày đến ngày 11- 3 âm lịch, lễ hội đền Thái Vi tổ chức từ ngày 14 đến ngày 16-3 âm lịch, lễ hội Tràng An tổ chức từ ngày 17 đến 18-3 âm lịch. Nhu cầu phục vụ khách du lịch tập trung trong một khoảng thời gian như vậy cũng ảnh hưởng đến cảnh quan tự nhiên và môi trường xã hội như: áp lực về rác thải, ô nhiễm tiếng ồn, hệ sinh thái tự nhiên...

Có thể thấy sự phát triển du lịch hiện nay mang lại lợi ích phát triển kinh tế cho địa phương, tuy nhiên nó lại là tác nhân dẫn đến sự biến đổi của lễ hội truyền thống ở Ninh Bình và tiềm ẩn những thách thức lớn trong công tác bảo tồn và phát triển. Để các giá trị cốt lõi của lễ hội truyền thống được bảo tồn và phát huy, thiết nghĩ trong công tác tổ chức lễ hội cần phân định rõ ranh giới giữa phần lễ (linh thiêng) và phần hội (trình diễn); hạn chế can thiệp sâu vào nghi thức cốt lõi; giảm áp lực tập trung khách mùa lễ hội bằng cách phát triển các sản phẩm du lịch cộng đồng quanh năm, các tour du lịch sinh thái Tràng An theo chủ đề giúp người dân có thu nhập ổn định mà không phải phụ thuộc nhiều vào việc thương mại hóa lễ hội.

Cấu trúc lễ hội truyền thống

Trước đây mỗi khi làng tổ chức lễ hội, người dân thực sự là chủ thể của lễ hội. Tuy nhiên, hiện nay cách thức tổ chức lễ hội ngày càng chặt chẽ hơn nên lễ hội được tổ chức theo quy định hành chính hóa. Kế hoạch tổ chức lễ hội được xây dựng chi tiết cụ thể với sự tham gia của chính quyền, các tổ chức đoàn thể Hội phụ nữ, Đoàn thanh niên, Mặt trận, Hội nông dân, Hội cựu chiến binh... Công an địa phương phối hợp với lực lượng dân quân tự vệ của địa phương đảm bảo trật tự an toàn cho lễ hội. Một số người dân tham gia vào các khâu sắm đồ lễ, tham gia văn nghệ, trò chơi... Vì vậy lễ hội ngày nay có sự tham gia của chính quyền, các tổ chức đoàn thể và người dân sở tại nên những yếu tố tự phát trong lễ hội giảm dần và xuất hiện hành chính hóa trong lễ hội, đưa lễ hội vào quy củ bài bản hơn so với trước đây. Ở Ninh Bình vai trò của các bên liên quan trong tổ chức lễ hội truyền thống ngày càng bộc lộ rõ: Chính quyền giữ vai trò chủ động trong việc điều tiết đảm bảo lễ hội diễn ra an toàn, thiết thực, hiệu quả;

doanh nghiệp du lịch thông qua các hoạt động thương mại, giúp lễ hội có thêm nguồn lực kinh tế tổ chức lễ hội; cộng đồng địa phương tham gia thực hành một số nghi lễ truyền thống (rước nước, rước kiệu, tế lễ, hoạt động văn nghệ quần chúng...) theo kịch bản sẵn có nên vai trò chủ thể ngày càng mất dần đi. Vai trò tổ chức và quyết định chuyển sang cơ quan quản lý nhà nước và doanh nghiệp nên người dân luôn có cảm giác lễ hội không còn là của họ nữa. Bối cảnh phát triển du lịch đã làm cho lễ hội truyền thống phải điều chỉnh để thích nghi với môi trường du lịch: nghi thức tế lễ rút gọn để kéo dài thời gian tổ chức hội, quy mô lễ hội mở rộng để thu hút nhiều người tham gia, gia tăng các yếu tố đương đại để thu hút khách du lịch và phát triển dịch vụ như lễ hội đền Thái Vi biến đổi theo hướng thích nghi sinh thái gắn với khu du lịch Tam Cốc - Bích Động, tăng tính tương tác trong không gian du lịch Tam Cốc - Bích Động. Lễ rước kiệu từ Đình Các vào đền Thái Vi bằng đường bộ vốn dĩ là một nghi thức truyền thống nay trở thành một hoạt động trình diễn du lịch thu hút sự chú ý của du khách, khách du lịch cũng dễ tiếp cận quan sát và trải nghiệm các nghi thức của lễ hội hơn (rước kiệu, tế lễ).

Sự biến đổi này đặt ra thách thức về vấn đề cân bằng sinh thái văn hóa. Một là, nếu sự thay đổi phục vụ du lịch quá mức có thể làm suy yếu giá trị tâm linh của lễ hội, khiến lễ hội dần trở thành một sản phẩm du lịch thuần túy, mất đi ý nghĩa cộng đồng ban đầu. Hai là, sự phát triển du lịch biến lễ hội truyền thống ở Ninh Bình buộc phải biến đổi chức năng và khuếch tán tiếp nhận yếu tố mới để thích nghi với môi trường kinh tế mới theo nguyên tắc sinh thái văn hóa, với sự chi phối mạnh mẽ từ các bên liên quan. Công tác tuyên truyền giáo dục cho người dân và du khách về ý nghĩa lịch sử văn hóa và sự tôn nghiêm của lễ hội cần được tăng cường nhằm giúp du khách hiểu được tại sao cần tôn trọng không gian và nghi thức thiêng liêng của lễ hội, từ đó có những ứng xử phù hợp đảm bảo giá trị thuần phong mỹ tục. Đội ngũ quản lý, hướng dẫn viên, thuyết minh viên và cả cộng đồng địa phương cũng cần được đào tạo về du lịch có trách nhiệm để họ nhận thức được sự cân bằng giữa lợi ích kinh tế và trách nhiệm bảo tồn di sản văn hóa, để lễ hội luôn giữ được “hồn cốt” truyền thống trong vai trò mới là một sản phẩm du lịch hấp dẫn và có tính bền vững.

Trò diễn, trò chơi là một sinh hoạt không thể thiếu của lễ hội truyền thống. Trong các lễ hội truyền thống ở Quần thể danh thắng Tràng An các trò chơi

dân gian như đua thuyền, kéo co, cờ người thường được tổ chức sôi nổi ở trung tâm của không gian tổ chức lễ hội nhằm thu hút và giữ chân du khách. Bên cạnh đó là nhiều hoạt động mang tính giải trí, trình diễn, quảng bá để thu hút du khách tham dự lễ hội như: chương trình sân khấu thực cảnh kết hợp công nghệ mapping; tái hiện tích Cờ Lau tập trận với mục đích trình diễn ở lễ hội Hoa Lư. Khách du lịch khi tham quan khu du lịch Tam Cốc - Bích Động vào đúng dịp lễ hội không chỉ được quan sát các nghi thức rước kiệu, tế lễ mà còn được xem và tham gia trò chơi kéo co cùng với người dân. Đây là biểu hiện của sự khếch tán văn hóa: một là, khi văn hóa địa phương (các yếu tố đặc trưng của lễ hội: nghi thức, trò chơi, âm thực...) được quảng bá rộng rãi ra ngoài phạm vi địa phương nhằm thu hút khách trong nước và quốc tế; hai là, lễ hội trở thành một phần của thương hiệu du lịch Ninh Bình giúp lan tỏa hình ảnh, giá trị văn hóa của vùng đất; ba là, sự tiếp nhận hưởng ứng các giá trị văn hóa của lễ hội truyền thống ở Ninh Bình từ bên ngoài (khách du lịch). Vì vậy, cần tăng cường công tác tuyên truyền ý nghĩa lịch sử, văn hóa và sự tôn nghiêm trong lễ hội để cộng đồng địa phương và khách du lịch cùng gìn giữ không gian và nghi thức thiêng của lễ hội.

Vai trò của các bên liên quan trong lễ hội truyền thống

Lễ hội truyền thống ở Ninh Bình là “sợi dây” có kết cộng đồng mạnh mẽ, là môi trường giáo dục lịch sử và văn hóa hiệu quả, đồng thời đóng góp lớn vào sự phát triển kinh tế, xã hội của địa phương. Hiện nay, các lễ hội truyền thống ở Ninh Bình đóng vai trò quan trọng trong đời sống cộng đồng: bảo tồn và trao truyền các giá trị văn hóa vật thể và phi vật thể qua nhiều thế hệ. Các nghi thức truyền thống (rước nước, rước kiệu, tế lễ cổ truyền...), các bài văn tế, các hình thức diễn xướng dân gian (múa rối nước, hát chèo, hát xẩm...) được tái hiện nhằm giữ gìn bản sắc văn hóa của địa phương. Hằng năm, lễ hội được tổ chức còn là dịp để người dân bày tỏ lòng biết ơn và tưởng nhớ công lao của các bậc tiền nhân có công với nước với dân, góp phần hun đúc tinh thần yêu nước, lòng tự hào dân tộc và thể hiện đạo lý “uống nước nhớ nguồn” của người Việt Nam. Đặc biệt lễ hội được tổ chức còn là cầu nối giữa cộng đồng địa phương và du khách, tạo cơ hội thuận lợi cho việc giao lưu văn hóa, làm phong phú thêm đời sống văn hóa tinh thần của người dân. Trong bối cảnh du lịch Ninh Bình phát triển mạnh, lễ hội truyền thống trở thành sản phẩm du lịch văn hóa tâm linh hấp dẫn thu hút hàng vạn

người tham gia vào dịp mùa xuân tạo ra giá trị cho kinh tế địa phương phát triển, quảng bá hình ảnh thương hiệu du lịch Ninh Bình đến bạn bè quốc tế. Tuy nhiên, bối cảnh phát triển du lịch cũng tạo nên sự biến đổi vai trò của lễ hội truyền thống trong đời sống của người dân Ninh Bình. Khi lễ hội trở thành công cụ quảng bá thương hiệu du lịch Ninh Bình người dân địa phương đã nhận thức rõ hơn giá trị di sản, có cơ hội phát triển kinh tế tạo sinh kế thông qua các dịch vụ du lịch, buôn bán hàng hóa. Vai trò chủ động của người dân trong lễ hội truyền thống bị giảm, biến họ từ chủ thể thành người phục vụ hoặc người xem ngay trên chính mảnh đất của mình.

Do đó, việc bảo tồn và phát huy giá trị của lễ hội truyền thống cần hài hòa giữa yếu tố tâm linh, văn hóa và kinh tế để lễ hội truyền thống vừa là sự kiện văn hóa biểu tượng tinh thần củng cố khối đoàn kết, giáo dục truyền thống vừa là đòn bẩy quan trọng cho sự phát triển du lịch bền vững

Kết luận

Như vậy, quá trình phát triển du lịch ở Ninh Bình là tác nhân mạnh dẫn đến sự biến đổi tất yếu của lễ hội truyền thống. Sự biến đổi này mang tính thích nghi sinh thái văn hóa giúp lễ hội truyền thống tồn tại và phát triển trong môi trường kinh tế mới, nhưng cũng tiềm ẩn sự suy giảm tính thiêng và tính cộng đồng. Các biến đổi này thể hiện rõ qua xu hướng hành chính hóa, sân khấu hóa, thương mại hóa lễ hội truyền thống và sự dịch chuyển vai trò của các bên liên quan. Để hướng tới mục tiêu phát triển du lịch bền vững, hài hòa giữa bảo tồn di sản văn hóa và phát triển kinh tế cần: *một là*, duy trì vai trò chủ thể của cộng đồng: tham vấn và trao quyền cho cộng đồng địa phương trong việc quyết định nội dung và cách thức thực hành nghi lễ cốt lõi, đảm bảo người dân không chỉ là người phục vụ mà là người hưởng lợi trực tiếp và bền vững từ các loại hình du lịch và các hoạt động sinh kế quanh năm; *hai là*, phân định ranh giới phần lễ và phần hội bằng việc thiết lập quy tắc quản lý chặt chẽ để hạn chế tối đa việc rút gọn hoặc sân khấu hóa các nghi thức cốt lõi, đảm bảo tính thiêng của phần lễ, phần hội cần kiểm soát chặt chẽ hoạt động trình diễn, giải trí, thương mại để tránh làm lu mờ yếu tố văn hóa truyền thống; *ba là*, đa dạng hóa sản phẩm du lịch để giảm áp lực tập trung khách vào mùa lễ hội (tháng 3 âm lịch) bằng cách phát triển các sản phẩm du lịch sinh thái, du lịch văn hóa trải nghiệm cộng đồng theo chủ đề và diễn ra quanh năm, giảm sự phụ thuộc kinh tế vào việc thương mại hóa lễ hội truyền thống; *bốn là*, tăng

cường tuyên truyền giáo dục du lịch có trách nhiệm cho đội ngũ quản lý, hướng dẫn viên, thuyết minh viên, cộng đồng địa phương. Đặc biệt là tuyên truyền cho khách du lịch về ý nghĩa lịch sử, văn hóa và sự tôn nghiêm của lễ hội truyền thống để có ứng xử văn hóa phù hợp góp phần bảo tồn giá trị thuần phong mỹ tục. Những giải pháp này sẽ giúp lễ hội truyền thống ở Ninh Bình giữ được “hồn cốt” truyền thống trong vai trò là một sản phẩm du lịch hấp dẫn, góp phần bảo tồn và phát huy di sản văn hóa trong bối cảnh hội nhập quốc tế ■

Đ.T.H.T

Tài liệu tham khảo

1. Lê Đăng Bật, *Đất và người Ninh Bình*, Nxb Văn hóa Thông tin, Hà Nội, 2011.
 2. Nguyễn Chí Bền, *Từ nghiên cứu cấu trúc đến quản lý lễ hội truyền thống của người Việt*, Tạp chí Di sản văn hóa, số 3, 2012, tr.25-29.
 3. Hoàng Cẩm, Phạm Quỳnh Hương, *Diễn ngôn, chính sách và sự biến đổi văn hóa sinh kế tộc người*, Hà Nội, 2012.
 4. Nguyễn Thị Phương Châm, Đỗ Lan Phương, *Làng ven đô và sự biến đổi văn hóa (trường hợp làng Xuân Đình, huyện Từ Liêm, thành phố Hà Nội)*, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội, 2016.
 5. Vũ Cao Đàm, *Phương pháp luận nghiên cứu khoa học*, Nxb Khoa học kỹ thuật, Hà Nội, 2006.
 6. Đinh Gia Khánh, *Hội lễ dân gian và sự phản ánh những truyền thống của dân tộc*, Tạp chí Văn hóa dân gian, số 2, 2000, tr.7-12.
 7. Ngô Thị Phương Lan, *Thuyết sinh thái văn hóa và nghiên cứu văn hóa ở Việt Nam*, Tạp chí Khoa học xã hội, số 6, 2016, tr.57-73.
 8. Nguyễn Văn Minh, *Một số lý thuyết về tộc người và tiếp cận ở Việt Nam*, 2018.
 9. Nguyễn Hữu Minh, *Vận dụng phương pháp định lượng và định tính trong nghiên cứu: từ hình thành ý tưởng đến phát hiện khoa học*, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội, 2024.
 10. Nhiều tác giả, *Các lý thuyết văn hóa*, Nxb Hồng Đức, TP.HCM, 2018.
 11. Nghị định số 110/2018/NĐ-CP của Chính phủ quy định về quản lý và tổ chức lễ hội ngày 29- 8- 2018.
 12. Ngô Đức Thịnh, Frank Proschan, *Folklore một số thuật ngữ đương đại*, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội, 2005.
 13. Ngô Đức Thịnh, *Về tín ngưỡng lễ hội cổ truyền*, Nxb Văn hóa Thông tin, Hà Nội, 2007.
 14. Đỗ Lai Thúy, *Theo vết chân những người khổng lồ (Tân Guyliwov phiêu lưu ký về các lý thuyết văn hóa)*, Nxb Văn hóa thông tin - Tạp chí Văn hóa Nghệ thuật, Hà Nội, 2006.
- Ngày Tòa soạn nhận bài: 1-11-2025; Ngày phản biện, đánh giá, sửa chữa: 28-11-2025; Ngày duyệt bài: 29-11-2025.